ВОРОГ

Від часу до часу кінь виявляв непокій.

Було вже десь по півночі, над стайнею висвистували окаянні вітри, і від цих протяжливих зойків та сичання недоторкливий, норовистий кінь легенько здригався.

Кінь був молодий, сповнений м’язистої сили, м’язистої пружності. Ночами він ніколи не потребував відпочинку, який звуть сном. Лише іноді, чи то в бурю, чи в тишу, набігали йому коротенькі моменти забуття, раптова дрімота. Тоді майже зовсім уривалося плетиво його перемішаних уявлень, і брала його приємна хвилинна непорушність. Але чути — він і тоді чув усе. Бачити — також бачив, скільки це дозволяла ніч. І навіть бувало, що, задрімавши, він ворушив ніздрями — пахло десь у сіні улюблене зело.

Так і зараз — він стояв, маючи в роті смак і запах нещодавно знайденого, геть розжованого зела. Він хотів постояти хвильку зовсім нерухомо, хотів у своїй коротенькій дрімоті зберегти рештки приємних відчувань. У нього злегка ворушилися ніздрі, і починала наповзати на очі тьмяність насолоди.

Але новий напад вітру примусив його очутитись. Кігтистою лапою вітер з розмаху ляснув по залізному дахові стайні, і кінь сторожко наставив вуха, глянув і ту ж мить злегка здригнувся.

Хоч стайня була добра, заможницька стайня, проте крізь щілину силоміць продирався холодний в’юнкий струмінь, що збудним лоскотом перебігав по коневих боках.

В цьому подихові знадвору було стільки ж холоду, скільки й бадьорості. Кінь здригнувся задоволено і грайливо повів оком на своїх сусідів.

Вони, кобила і другий кінь, що стояли поруч, не звертали уваги на ту колотнечу, що діялась поза стайнею. Були вони геть сумирні, похнюплені й часто переступали з ноги на ногу. Були старші за першого коня, мали ноги притомлені, а тіло вишмагане вітрами, і такі залітні струмені здавалися їм дурничкою.

Вони могли б іще довго й добре служити хазяїнові, та їм трапилось несподіване лихо: хазяїн останніми часами годував їх чомусь так погано, наче збирався продати на бойню, і через голод, через втому вони дедалі ставали млявіші, до всього байдужіші.

Чи могли ж вони рівнятися з молодим, ситим, працею не навантаженим конем, якого, очевидно, дуже любив хазяїн?

Тому й зберігав цей кінь молодечу недоторканість, свіжу тонку чутливість, що примушувала його здригатись навіть од легенького струменя.

Іноді коня брав більший непокій — уявлялось, що вітрюга може надмірно бахнутись у двері чи в дах і, поборовши перешкоди, ринути до стайні нестримними табунами.

Крізь шум нараз почув він кроки. Він наструнчився, недовірливо прищулив одне вухо. Потім, коли вже під самими дверима тупнули кроки й дзенькнув замок, кінь злегка, уривчасто й привітно заіржав — пізнав.

Він віддалік вгадував цю ходу і цих кілька звичних рухів, що від них дзвязкотів надвірний замок. Він добре знав, що тепер мусять

розчинитися двері і мусить увійти той єдиний, кому він корився і до кого раз у раз виникала в ньому теплота вдячності.

Справді — увійшов хазяїн.

Вітер хотів грюкнути дверима навстіж, але хазяїн вчасно утримав скобку в руках і, перемагаючи вітрове зусилля, поволі зачинив двері на засув.

Такими ночами аж ніяк не завадить посилити догляд, і хазяїн обережно засвітив ліхтар. Щоб краще бачити, він підніс його врівень із своєю шапкою, трошки вище за рівень очей.

Світло найщедріше падало на його обличчя, не молоде вже, але й не старе, тільки густо заросле обличчя. Такі ж густі, вихрасті брови кущились над очима. Вкупі з глибокими надбрівними зморшками та трохи вигорбленим носом надавали вони твердого, суворого виразу. Світло падало на одну половину, лишаючи другу в затінку. Тому ще різкіше виступали риси й гостріше підкреслювали суворість. Через густу й клинчасту бороду обличчя виглядало сухорлявим, видовженим, як була видовжена і вся ця висока, досить кремезна й дещо сутула постать.

Ззаду бралася тінь. Спочатку тонка, потім ширша і нарешті, перехоплюючись на стелю, чудернацька, трепетно-рухлива.

Тінь вразила коня, видалась живим створінням, якимсь зловісним птахом, — кінь недовірливо, непокійно прищулився.

— Ну чого ти, дурачок? — мовив хазяїн, наближаючись до нього. — Чого ти, Коська?

Підступивши зовсім близько, він хляснув коня по шиї.

Той нервово сіпнув шкірою, як це робив улітку, коли доторкалась надокучлива муха. Він не переставав щулитись і позирати скоса, гордовито й примхливо.

Велике насторожене око при світлі ліхтаря мало ніби фіолетовий, навіть червонястий відтінок, і тільки в одній точці зоріла жаринка — відбивався сам ліхтар. Ніздрі хутко ворушилися, ворушилися й губи. Він поступово повертав морду в бік людини, ловив ті запахи, що їх допіру принесла людина з собою.

Найбільше пахкотів, заступаючи все інше, свіжий дубленик, що був щільно підперезаний широким шкіряним паском, так наче господар збирався в дорогу. Кріпко й кисло. Коневі не подобалось, дратувало, як і взагалі дратувало його світло ліхтаря, зловісна тінь на стіні, і лоскотний хляскіт по шиї, і вітряні зойки знадвору...

Він почав загрібати передньою ногою.

— Басуєш, басурмане? — знову буркнув хазяїн, ще дошкульніше поплескав по холці, але помітивши, що той має намір хвицатися, уже погрозливо кинув: — Ну, ну! Чужим уже стаєш?

Погрозливо піднесена рука спинилась, взялась за гриву й перегорнула частину пухкої, хвилястої волосіні на цей, на свій бік.

І так, занурившись пальцями в гриву, міцно її похопивши, міцно тримаючи, немов трималося тут кінці всього добра, стояв він якусь хвилину зовсім непорушно, у глибокій задумі, у злій задумі. Потім, стрепенувшись і хутко поглянувши довкола, одступив крок назад і різко, з досадою смикнув той жмут гриви, що тримав у руці, — так різко, аж у нього між пальців лишилася добра горстка.

Коня це здивувало. Знову прищулившись, він затупцяв задніми ногами, навіть присів, готовий от-от по-своєму різко відповісти.

Та йому не довелося. Саме в цей момент хазяїн, одступаючи, натрапив на сусідню запаршивілу кобилу і, знайшовши вихід своїй досаді, люто її вдарив.

— Ти! Чортова душа!

Кобила поточилася, покірно ще нижче схилила голову. А недоторкливий кінь затремтів, сіпнувся, затупцяв дужче, так, ніби це вдарили його, а не кобилу. Хазяїн знову замірився, пробубонів коротко, многозначно:

— Ну! Ну!..

І знову підведена рука не здійснила погрози. Підведена рука тільки окреслила в повітрі дугу, немов іще вагалася, і рвучко, нестримно упала, плеснувшись об полу кожуха.

Сьогодні хазяїн був інший, ніж завжди. Не тому, що гнівався, лаявся, штовхався (це траплялося часто), а тому, що тут же виявляв ласкавість.

Було так, ніби грубість свою він поспішав пом’якшити ласкою, а потім, ніяковий за перебільшену ласку, поспішав її отьмарити грубістю. Сьогодні він не мав завжди йому властивої твердості.

Криласта, зловісна тінь зашамоталась, поповзла на другу стіну.

Хазяїн одійшов, але не вийшов.

Зупинившись біля кілочків, де висіла упряж, він поставив ліхтар долі й потягнувся руками до упряжі. Він зазирнув до інших кутків, чогось шукаючи, і криласта, трепетна тінь, непокоячи коня, весь час невідступно повзала за ним.

Вкупі з тінню він знову наблизився до коня і несподівано вкрив його короткою, товстою, вдвоє складеною рядниною.

Тут же, влучно поєднавши два підчеревники, зробив попругу і нею на обмах взявся прив’язувати намощену ряднину.

Неприємна зайвина заважала коневі. Кінь тупцявся і, хитруючи, надимався, щоб потім послабити небажані й занадто міцні обійми.

Хазяїн помітив. Хазяїна пойняла злість. Раз, ще раз ткнув він коня кулаком під ребра, примусивши збавити напруження.

Коли підійшов він удруге з вуздечкою в руках, вже гніву не бриніло в зміненому голосі. Навпаки. Знову з’явилась ніжність.

— Ну, зуби, Коська! Давай зуби! Ач ти, сучий сину... Давай, давай, не крутись!

Підлещений новою ласкавістю, кінь комизливо задирав морду, крутив мордою.

— Зуби... твою мать! — гримнув хазяїн так люто й лунко, аж коневі заклякло у вухах. Він хутко дався загнуздати.

Одв’язавши оброть, різким рухом смикнув хазяїн за повіддя і — хотів того кінь, а чи ні — повів до виходу.

Шаснули двері. В груди обом їм бахнувся крижаний вітрюга.

Було середзим’я. Саме така пора, коли сніг майже розтанув, на шляхах починало протряхати, але з півночі знову війнули морозні вітри, дедалі різкіші, нестримніші. Вчора вони тільки стелились, в’юнились степами. Сьогодні вже рвучко шмагали по горбах, занурливо юхкали в

долини, наскрізь пронизували тремітні ліси й цілими бандами з посвистом і зойком вривались до селищ.

Така ніч, так темна, що довколишні речі спочатку геть зливалися, наче потопали в безвісті. Тільки згодом, коли око освоювалось, починали проступати неясні окреслення.

Хвилинами здавалося, що вгорі пролітають божевільнобистрі тисячні зграї кажанів чи якихсь невідомих свистокрилих птахів. Безліч рук, безліч лап, вузлуватих, волохатих, опазурених, похапливо-хижих з розмаху чиркають по землі — чіпляються кігтями за дерева і на льоту нагинають їх, трясуть, куйовдять — чіпляються за дахи, за заслони і на льоту намагаються зірвати, скрутити, розтрощити...

Навіть собак не чути було на кутку.

Щойно вийшли із стайні, неподалець дверей ворухнулося щось горбате, кострубате, чорне й скрадливо посунуло назустріч.

Кінь шарахнувся. Кінь тремтів. Не хотів іти в той бік.

Але хазяїн різко смикнув за повіддя й потягнув у той-таки бік — не до вулиці, до саду.

Пританцьовуючи, хропучи, кінь поволі корився і, хоч на третьому ж кроці виявилось, що горбате, кострубате й страшне не що інше, як звичайна купа гною, кінь все одно здригався, тупцявся. Йому здавалося, що довкола і на землі і в повітрі сила-силенна зловісних створінь, що вгорі вони шалено шугають, а долі повзають, засідають, чатують.

Коли хазяїн підвів його до саду, він знову закомизився, почав опинатись: дерева, шумно вгинаючись, вимахуючи вітами, як розтріпаними кудлами, були йому такі непевні, зрадливо-страшні, що він ніяк не наважувався вступити в їх оточення. Не дерева — буйне

збіговище довгогривих і довгохвостих потвор, що от-от мали кинутись назустріч. Його м’язи жорстко тремтіли. Кожний нерв був напружений.

Знову гнівно сіпнув хазяїн за повіддя, але цього разу кінь уже не пішов.

Замірився хазяїн, стьобнув ремінними кінцями, і коня охоплювала ще більша тривога, дужче він пританцьовував, намірявся стати на задні.

Тоді хазяїн попустив, наблизився і лагідно поплескав по шиї.

— Ну, Коська! Ну, хлопчик... Сукин син...

Але ніякі слова не могли вплинути, і поступитися, кінець кінцем, примушений був хазяїн.

Він взявся обіч, поза клунею.

Незабаром вийшли вони на городи. За городами врівні починався степ.

На хвильку зупинились.

Хазяїн щільніше насунув шапку на лоб, щільніше пригорнув поли дубленика, підтягнув пасок, скочив на спину.

Почувши на собі тягар, що пружно, міцно охопив боки, кінь почув у собі певність. Надто ж цієї певності надали йому туго натягнені вудила, од яких він мимоволі зігнув шию і в яких одразу вгадав, чого хоче рука.

Він був чи не найкращим у селі жеребчиком, що про нього майже всі на селі знали і починали день у день згадувати частіше, день у день рішучіше. А вчора вже цілком рішуче.

Хоч і не мав він виучки, проте інстинктивно вгадував, чого од нього хочуть. Але не завжди хотілося виконувати саме те, чого од нього хочуть. Він був молодий, пещений і любив перш за все, чи то до часу чи ні, трохи погороїжитись, побасувати.

Тим-то й зараз, відчувши більшу певність і менший страх, він зухвало задер голову й спробував піти кружка.

Це йому не вдавалося. Не пускали суворі вудила. А все ж він дуже хотів бодай на одному місці, бодай маленького зробити кружка.

Ні, не пускали чуйні вудила. Настирно роздирали рота. Тягли назад.

Тоді можна дозволити собі поточитися назад. Ще й присісти. Чи зовсім стати дуба.

І тоді колько, лоскотно ткнулись каблуки під ребра. Вся істота наструнчилась уперед.

Але уперед він рушив не зразу. Спочатку дрібно закопитив на одному місці, потім, коли добулися дороги, взяв непевним підтюпцем, грайливо похитуючись, погойдуючи на собі їздця. Це йому самому подобалось, — так чітко й твердо промовляли вудила, так ловко й твердо приріс їздець, так задьорно підлітав, штовхав, хапав за ноги шибеник-вітер, що коня дедалі більша охоплювала радість.

Зненацька він заіржав.

— Ти, чор-р-р!.. — рвонув чорний, чіпкий вітер тривожне слово і скрутив, порвав, кинув додолу.

Видко, не хотів їздець, щоб їх почули. Довершуючи своє застереження, він сердито підшарпнув повіддя, сердито штовхнув каблуками.

Кінь обурився. Але згадав, що мусить коритися.

Підстрибнувши, він хутко залишив ці вибрики і, поступово вирівнюючи крок, далі й далі загрібаючи ногами, пішов легкою, прекрасною риссю.

Вудила не стримували, і кінь був вдячний.

І що сидів на ньому кріпкий їздець, він був так само вдячний.

І що біглося йому легко, що довкола чорна ніч, і шибеник-вітер, і буйна бадьорість, — він був по-своєму вдячний.

Повнота життя п’янила його. Велику, трепетну радість життя, радість глибокого віддиху й вільного руху відчувала кожна найменша частка його істоти.

Кінь ішов.

Кінь ще наддав.

У захваті, в молодечому завзятті він бистру рівну рись доводив уже до високих ступенів сили й краси.

Під копитами бриніла земля. Степова, ледь помітна ніччю дорога напружилась і, кріпко натягнута морозом, гула. Гультяй-вітер перебирав ладки, вихоплював звуки з-під коневих ніг, рвав, шматував їх, жбурляв у ніч, у безвість.

Кінь ішов незмінно вільно рівно.

А вітер лютував —

невтомно

запінено

хижо.

Лютував вітер, що його розгойдана сила і хист не можуть збити з пуття.

Хитруючи, вітер пробував раптовим різким помахом шмагонути по ногах, зрадливо підсікти. Дарма!

Тоді обурений вітер з розгону падав на груди, забивав віддих, сліпив очі, куйовдив гриву.

Кінь, мотнувши головою, чхнувши, все одно без послаблень ішов далі, — довго вже йшов.

Оскаженілий вітер забігав ззаду, ударяв у круп і, нічого не вдіявши, починав сікти навкоси,— завзято, навально. Тоді він трохи заважав. Люта настирливість інколи ухиляла коня, але чуйні поводця ту ж мить застерігали, вирівнювали. Кінь, як і раніше, бистро, легко, упевнено йшов,— давно вже йшов.

Лишилися позаду якісь дві балки, лишився в пам’яті їхній затишок. Хто зна, скільки проминуло часу, яка одлинула відстань, але дорога знову почала вгинатися, і почав обступати затишок.

От і дно. Зовсім тихо. Напрочуд тепло й тихо. Мить. І дно минулося. Назустріч — протилежний вигорбок. Чималий вигорбок.

А повіддя мовчать, не стримують. Вони не стримують навіть тоді, коли кінь, заохотившись, бере на гору галопом.

Такого кінь ще ніколи не знав. Завжди на гору його примушувано йти повагом, ступою. Тепер давали волю.

Коли він вихопився з яру, коли супутний вітер, наче цього чекавши, враз піддав завзяття, коли вітер і кінь югнули випереджувати одне одного, — повіддя й на це мовчали, не припиняли шибай-галопу.

В шаленому гоні, в темряві й буряних тисках легко було спіткнутись, упасти, пропасти.

Чи думав про це їздець?

Він сидів, низько пригнувшись, аж припадаючи до коневої шиї. Напівзігнуті ноги, міцно стискаючи коня, заклякли, мов у корчах. Він приріс до спини і не стримував.

Вітер хвиськав йому в обличчя, мружив очі, шарпав за бороду. Вітер зухвало жужмив, розбивав, розкидав довгі вуса й бороду. Вони так плутались, тіпались, що хвилинами йому самому уявлялось, наче борода неймовірно видовжилась, упала поза плечі, летить позаду скошланим віялом. Він сидів, низько пригнувшись, він поринав пильним половецьким зором у темряву, в ніч і десь там в далині розбурхана уява ловила уривки незабутніх подій, коли ярилось повстання і коли він так само серед ночі божевільно летів на коні, а позаду невідступно летіли червоні...

Від згадки він мимоволі стискався. Ноги ще міцніше охоплювали коня, ніби почували раптову небезпеку падіння. Очі ще більше мружились, пильніше вдивлялись, ніби хотіли перевірити, чи й справді знову щось не загрожує.

Він притишив ходу і, круто повернувши, гайнув назад, наче злякався, тікав.

Кінь увігнався в той самий яр.

Через хвильку яр уже був позаду. Але їздець недовго дозволив іти по цей бік. Як і раніше, він круто повернув і втретє, на диво коневі, скерував його до того-таки яру.

Чого він хотів, цей неподібний сьогодні їздець?

Він кидався з краю до краю, наче ворожий кіннотник, що між двох сил потрапив у пастку.

З його волі кінь знову упірнув у затишок яру — хвилина

— і, дихаючи на всі легені, надпоривно хапався вже протилежним узбіччям. Ще хвилина — і махав кінь навзаводи тим самим досить рівним, досить упертим шляхом.

Серце його стукотіло прискорено. Шкіра вогчіла з поту. Дедалі більша сповняла ярливість, дедалі меншу почував він залежність од їздця.

На довколишній шум відгукувався паморочний шум в його власній істоті.

Можливо, од вітру, що невтомним свистом пронизував вуха, в коневій голові гойдався, зростав, розпирав череп неможливий гул. В цьому завзятті, в радості, в гулі, в буйній ярливості хвилинами чманіла голова, і на очі спадала тінь сумніву. Він недовірливо щулився, напружено вдивлявся вперед і не знав, чи довго ж гак буде, чи справді тікати, чи боятись?

Нараз метнулось попереду щось невеличке, хиже, вертке.

Кінь рвонувся вбік.

Ще трошки, і збурений кінь летів би сам. Він уже мало відчував їздця. Він уже не корився стривоженим рукам, що вудилами роздирали йому рота й хотіли тепер спинити. Він закусив вудила, дугою взяв шию і, жахом охоплений, мчав без дороги, наосліп. А за ним весь час невідступно мчало те саме невеличке, хиже, вертке.

Чорне, хиже, вертке.

Хиже, вертке.

Вертке... вертке...

Він не міг зупинитись. Не міг припустити, щоб воно — чорне, хиже, вертке — наздогнало, підкотилось, учепилось. Ні! Він нізащо не міг припустити, щоб воно опинилось попереду.

Воно котилося збоку, весь час трохи збоку, на тій самій відстані, як було вихопилось напочатку — так уявляв собі кінь. Але воно хитрувало, скрадалось, змагалось — так уявляв собі кінь. Воно — хиже, чорне, вертке — всіма силами хотіло наблизитись.

Ні, він не міг припустити!

Не зважаючи на вудила, ні на що не зважаючи, він летів, як болем уражений, як навісний, як сам окаянний вітер.

Розпанаханий, зраділий вітер зняв обабіч таке безглуздя, таку веремію, ляскіт, клекіт, сичання, що цей свист і сичання ставали безперервні, суцільні, як бистрий звуковий потік. Здавалося, що сама земля — теж бистрий, клекітний, чорний потік, якого не обминути, не спинити.

За цим вітрюгою не чути було людини. Людина кричала. Уривчасто, коротко, сильно. Із покрику лишався тільки невиразний, звертистий, подібний до вітрового зойку, зойк:

— І-і-й!..

Либонь, "стій" кричала людина. Кричала вже механічно, не розуміючи, що її все одно не чутно. А якщо й було трохи чутно, то це не впливало.

Кінь носив. Переляканий грудкою, чи кущиком, чи, може, дійсно якимсь випадковим і теж переляканим звіром, молодий норовистий кінь носив просто полем, ріллею. Він не падав, не ламав собі ніг, не скручував шиї тільки завдяки інстинктові, тонкій тваринній чутобі, що позасвідомо і вчасно підказувала, куди ступити, і позасвідомо оберігала.

Переслідуваний уявою чогось невеличкого, чорного, що незмінно й скрадливо котилося збоку, сполоханий до одуру, він увесь час завертав убік, щоб уникнути зустрічі. І він не помічав.

Не помічав цього й їздець. Прикипівши до коневої спини, їздець в думках своїх тільки благав лиху долю, щоб не трапився який рів, чи яр, чи інша перепона. В думках він був готовий стрибнути. Він напевне стрибнув би, коли б це трапилось йому вдень, а не такої темної й буряної ночі.

Як павук, що, зігнувши лапи, на всю силу цупко тримається, хоч вітер гойдає тонку павутинку, так і він, охопивши вузлуватими ногами коня, на всю силу стискав його, міцно тримався, мов за життя.

З досвіду знав: скоро тварина зірвалась і не встигли одразу стримати, то найкраще дати їй волю одбігати, одхекати свій паморочний острах. Та й що тепер міг він подіяти, як не віддатись на волю буремних

сил і ждати, щоб, принаймні, в останню хвилину зловчитись, врятуватись.

Одне найбільше турбувало: щоб то не заєць перебіг дорогу. Якщо заєць — добра не жди.

Завертаючи, весь час завертаючи, кінь врешті дзвінко ударив копитами. Була знову рівна, утерта, лунка від морозу дорога. Вітер рвонув, зібгав, перекошлав цю коротеньку тишу, що дозволила почути дзенькіт копит, і, надолужуючи, зняв довкола ще нестримніший клекіт. Але добре відчувалось, що під копитами твердий ґрунт.

Кінь, потрапивши на нього, вже не збочував. Кінь навіть почав збавляти завзяття. Здавалось йому, що на твердій дорозі він може почувати себе безпечніше: невеличке, хиже, вертке не посміє ступити на дорогу. Він, зменшуючи розгін, похропував, мотав головою, роздував боки в частому дихтінні і тремтів безперервно, збурено тремтів. Ще його страх не минувся.

— О... а! О... а! — говорив щось їздець і пробував лагідно похляскати по шиї.

І саме тоді, як їздець трохи перехилився, готуючись зіскочити, коневі видалось, що невеличке, хиже, вертке знову скрадається до них, хоче підскочити, перебігти дорогу.

Кінь сполохано кинувся вбік, гайнув навмання.

Як і минулого разу, ледь утримався на ньому їздець. Як і минулого разу, різко шарпнув вудилами, а потім вудилами роздирав рота, кричав, намагався стримати —дарма, дарма.

Хіба міг кінь послухатись, коли йому геть стуманіла голова, притупились всі відчуття, крім відчуття самозахисту?

Хіба міг він спинитись, коли ярим оком своїм помічав, що хиже, чорне, вертке все ж таки котиться, запопадливо котиться й хоче наздогнати?

Він тікав. Він знову чимдуж ухилявся в один бік.

Так догнався він до якоїсь улоговини, повернув різкіше, інстинктивно обминаючи крутий спад, а коли під ногами відчувся спад рівніший, дав ногам своїм волю впрост через улоговину.

Так долетів до високої стіни, що несподівано повстала з темряви, але, не розуміючи, що то залізничний насип, злякався ще більше й шарахнувся.

Промайнули повз них якісь будинки, дерева — либонь, хутори, — але до краю натягнені вудила не могли стримати скаженого льоту.

Виросла, нарешті, їм назустріч гора, невідома гора, що її вже кінь не сполохався, не обминав, а засліплено кинувся перемагати.

Гора була чимала, спадиста, і кінь борзо сіпався, пружно поривався.

Вже підупадав на силах, але не переставав п’ястися вище й вище. Не знав, скільки тієї висоти, але конче хотів добутися верху.

В запамороченні, у відчаї проступало єдине спрямування, єдине бажання: щоб там, куди він на тяжку силу пнеться, знайти нарешті спасенний захисток. Не тільки бажання, але й надія. Не тільки надія, але й певність — пряма, тваринна певність, що так має бути, мусить бути.

Злетівши на гору й пробігши рівниною ще трохи, він уявив собі, повірив, що страшне лишилося ген-ген позаду, внизу, і почав притишувати запал. Він відчував велике знесилля і спрагу.

Згодом перейшов на рись, потім на тихшу рись, ще тихшу. За якусь хвилину раптом стало легше — зіскочив їздець.

Кінь одбіг трохи, нерішуче зупинився.

Зупинився й вітер. Потім спробував знову дико затанцювати. Але, хоч як прикладав свого хисту, підбиваючи, викликаючи, заохочуючи, на коня це не впливало. Вже освоївся кінь. Збайдужений втомою, вже не сприймав.

У нього кружляло в очах, пересохло в горлі. Часто й високо роздувались боки. Коли обережно підійшов їздець і доторкнувся долонею до захеканих грудей, кінь відчув, що груди геть мокрі. Відчув також під дотиком долоні своє власне тремтіння.

Ще д’останку не минувся страх.

їздець розумів. Йому теж не минулась смертельна тривога, але коневі був він вдячний: адже не спіткнувся кінь, не впав, не скалічив, не вбив.

— Коська! Ось... а! О... а! — вітер не давав почути, проте відчути вдячну ніжність міг кінь з ласкавих і щедрих дотиків.

Підібравши повіддя, їздець поволі рушив уперед.

Іти було важко. Доводилось ріллею. Вітер валив з ніг. Ще й кінь, ступаючи ліниво, занадто витягнув шию, опинався.

Тепер їздець відчув холод, зрозумів, що в цьому сум’ятті розстебнувся під коміром його дубленик і спритний вітер встиг добре прошити одіж. Він став за вітром і коли, впорядкувавши одіж, хотів був далі рушати, близько перед собою побачив високу чорну постать. Неподалець бовваніла така ж сама висока й чорна постать. Ліворуч теж.

На другому кроці впізнав він тополі. А ще по кількох кроках, перехопившись через невеличкий рівчак і ступивши на твердий, утертий ґрунт, він упізнав, що це стара алея під колишнім панським маєтком і що це так званий П’ятигорів шлях.

Стало веселіше: тепер хоч знав, де він, Наступної ж хвилини радість вщухла, бо вже зміркував, що звідси додому буде добрий десяток гонів.

Навпростець, саме так, як сюди він потрапив, це мало бути значно ближче.

Але вертатися не міг він в той самий лихий спосіб — доводилось тільки шляхом, попід П’ятигори.

Він пригнувся, уважно поглянув довкола, уважно поміркував. Його нічна подорож надто затяглася.

— Ну, чоррт!.. — досадно смикнув коня, що одсапувався й мимохідь опинався.

Ласкавість уже одлинула. Була навіть злобливість, темна погроза, наче до всього спричинився кінь.

Він не зважив на коневу втому. Він різко шарпнув за вудила, закинув вудила на шию й сів верхи. Він не розраховував так довго бути в степу і тепер квапився, — одразу ж ударив коня каблуками, зриваючи на бистру рись. Ударив коня ще раз, хоч біг кінь старанно, вдарив із тим зухвальством, пересердям, що їх надає накипіла злість.

Кінь не розумів. Кінь, великої втоми зазнавши, спрагою знеможений, якби й хотів, не міг побігти швидше.

А його раз у раз підштовхували каблуки, замірялась рука, здіймався погрозливий голос.

Кінець кінцем, кінь почав приставати. їздець все одно не милував.

На крутому узвіззі кінь пішов ступою. їздець міцно штурхнув ногами. Кінь сіпнувся, проте йшов ступою. Тоді їздець вище підібрав повіддя й кінцями їх з розмаху вперіщив коня. Кінь стрибнув, нервово задрібцював, пішов таки ступою. Сатаніючи від злості, їздець ще дужче свиснув кінцями.

Він поспішав, щоб до світанку конче бути вдома.

Він поводився так, наче не мав ні розуму, ні серця.

Коли наближались до свого села, до садиби, вітер трохи вщух. Темрява починала рідшати. Все довкола набирало чіткіших окреслень, — світанок.

Вертались так само з городів, задвірками. Під садком хазяїн хутко зіскочив і напруго потягнув за собою коня. Але кінь не поспішав. Коня вже не вразили скуйовджені дерева. Не видались уже вони буйним збіговищем довгогривих і довгохвостих потвор.

Хазяїн вів його впрост через садок, і він не вагався. Він ішов повільно, дарма що нетерпляче смикались повідця й силоміць тягли.

Хазяїн був дуже настирний, похапливий. Ступав він згинці, озирався злодійкувато, наче підходив до чужого двору.

Та ні близькість стайні, що обіцяла відпочинок, ні натиск, ні погрози не могли прискорити кроку. Кінь ступав поволі. З нього струменіла пара, і на губах, на шиї, на грудях, під черевом так густо повиступала піна, що звисала подекуди цілими шматками. В голові стугоніло, аж тьмарило зір. Як і раніше, бракувало повітря. Як і раніше, мучила спрага. Хотілось зупинитись, станути непорушно. Хоча б і тут, серед двору. Все одно.

Із світанкової сутіні, з того боку, де хата, випливла постать.

Хазяїн з несподіванки сіпнувся, затримався на півкрокові, наче готовий був ту ж мить кинути повіддя й тікати. Потім хутко опанував себе і спересердя лайнувся.

— Боженьку святий! — вражено розвела руками дружина, підходячи ближче: — А я побиваюсь, а я місця собі не знайду... Кидь серед ночі — аж його нема. І ніде нема. Думала вже: взяли тебе так, що й незчулася...

— Ану, не гомони. Тсс! — застережливо й сердито бовкнув хазяїн і тихшим голосом чи то до неї, чи до самого себе пробубонів: — Візьмуть іще... не журись.

— Що ти кажеш? — не дочувши, перепитала дружина.

— Одчиняй стайню, кажу! Не варнякай!

Зникнення серед ночі, пізня подорож, світанкова поява, і вмилений кінь, і гнівний вираз хазяїна, його скрадливість, його поспішність, — все це було таке загадкове, дивне, тривожне, що вона мимоволі на хвильку застигла в нерішучому рухові, готова швидше розпитувати, ніж відчиняти.

— Ну, відчиняй же! — крізь зуби, щоб не так було чутко, гаркнув хазяїн.

Жінка здригнулася. Вона вже, мабуть, знала, що такий голос не віщує нічого доброго. Руки її трусилися, і ключ довго не потрапляв у замковий проріз. Це ще більше дратувало чоловіка. Його густі вихрасті брови починали дико стовбурчитись, наповзати на очі.

Надбрівні зморшки, збігаючись на переніссі, ставали глибші, різкіші. Він не витримав, грубо відштовхнув дружину. Він взявся хутчій сам

одмикати. Але що надто поспішав і нервувався, теж не міг одразу потрапити ключем, і брала його така нестерпна злість, аж душною млостю обіймало.

— Та почекай! Ну, й чого ти лютуєш? — заспокійливо, хоча й докірливо мовила дружина.

Він раптом спинився, озвіріло глянув на неї, і не скінчилося б це одним лише зловісним поглядом, якби саме в цей момент не клацнув, не одімкнувся комизливий замок.

— Ти мені поговори, поговори! — многозначно попередив хазяїн.

Увійшли до стайні.

Дорогу до ясел заступали ті двоє занехаяних коней, що їх останнім часом ніби готувалося на бойню,— один із них обважніло лежав, другий стояв, понуро пустивши голову.

Хазяїн ткнув чоботом лежачого — той не підводився. Ткнув удруге, міцно, ненавидно — лежачий хитнувся, підвівся на передні коліна, поволі випростався.

— ...сибірки на вас!.. — продовжуючи якусь думку, наїжено промурмотів хазяїн.

По хвильці, прив’язуючи коня, він кинув через плече до дружини:

— Давай води.

— Води? — перепитала здивовано.

— Води, — повторив він.

— Нащо ж тобі вода?

— Води, кажу, давай! Чорррт! — і навздогін додав: — Та не тарабань там відром! Чуєш?

Коли принесли воду, він уже встиг розсідлати. Спина коня була геть мокра, сходила густою парою. Проте, анітрохи не вагаючись, хазяїн одразу подав йому крижане питво.

— Ти здурів? — злякано й розпачливо сплеснула долонями дружина.

Він і не глянув на неї. Він бачив перед собою тільки пожадливу морду коня, що смоктав, присьорбував, морщився від зашпорів, які заходили в губи й зуби, — пив свою загибель.

Та як полегшало в руках відро, хазяїн знову гукнув до дружини:

— Давай іще!

— Що ж ти робиш, чоловіче? Пропав же кінь! — нестерпно, аж слізно мовила дружина.

— Ну! — гримнув несамовитий голос, і вона покірно пішла.

Хазяїн, як і перед виїздом, взявся ненароком за улюблену гриву, пухку, хвилясту гриву. Занурившись пальцями в тонку волосінь, міцно її тримаючи, немов трималося тут всі кінці його куркульського добра, стояв він хвилину зовсім непорушно, стояв у раптовій, глибокій задумі.

Потім, стрепенувшись, різко смикнув за гриву і тихо сказав:

— Пропадай, Коська... твою мать! Пропадай!

Друге відро кінь повільніше випив. Хазяїн вихлюпнув рештки йому під ноги і вийшов з-поміж худоби.

— Що ж тепер буде? — незмисленно й тривожно спитала дружина.

— Що буде? — сказав уже спокійніше, як змовник, що зробив своє діло: — Хіба не знаєш? У колектив одберуть. Все одно одберуть. Все одберуть...

В ньому знов накипала лють, і, стримуючи себе, він поспішно одступив до виходу. Одступаючи, процідив крізь зуби:

— Хай багатіє совєцька власть!..

Дружину брав жаль. Дружину брав острах. Дружина схлипнула й занила в рукав:

— Ой, це так не минеться... Ой!

— Дурна, не плач. Іще, може, штраховку получиш, — мимохідь обізвався хазяїн і переступив через поріг.

Вітер помітно вщух.

Харків, березень 1930